Biyoetik
Açısından
Savunmasızlık

İnsanın Savunmasızlığı ve Kişisel Bütünlüğüne Saygı İlkesi Temelinde Kadınlar!

Prof. Dr. Nüket Örnek Büken

İnsanın Örselenebilirliği/Savunmasızlığı ve Kişisel Bütünlüğüne Saygı İlkesi Temelinde Kadınlar

Women in The Principle of Respect For Human Vulnerability and Personal Integrity

Nüket ÖRNEK BÜKEN, *İnsanın Örselenebilirliği/Savunmasızlığı ve Kişisel Bütünlüğüne Saygı İlkesi Temelinde Kadınlar, Women in The Principle of Respect For Human Vulnerability and Personal Integrity,* **Turkiye Klinikleri J Obstet Womens Health Dis Nurs-Special Topics 2018;4(1):1-11.**

Turkiye Klinikleri J Obstet Womens Health Dis Nurs-Special Topics 2018; 4(1): 1-11.

Sağlığımıza ve esenliğimize ilişkin temel gereksinimlerimizi karşılama konusunda hepimiz kesinlikle eşit hak sahibiysek de, bu temel gereksinimlerimizi hepimizin eşit ve kalıcı olarak karşılayamadığı açıktır.

Örselenebilir kişi

- **Örselenebilir** kişi; ilişkinin güçsüz tarafını oluşturan, istismara, kötüye kullanılmaya daha kolay maruz kalabilen, kendini koruyamayan, haklarını korumaya gücü yetmeyen, bu nedenle kolayca etkilenebilen, incinebilen kişidir. Kişilerin *yaşları, cinsiyetleri, etnik özellikleri, sağlık durumları, özgürlük halleri ya da başka konumları onların* daha kolay örselenmelerine, dolayısıyla örselenebilir kişi kapsamında değerlendirilmelerine neden olmaktadır.

Temel Ahlak Ödevi

- İnsanın değerinin korunması; sırf insan olduğu için haklarının, onurunun, gönencinin merkeze konması ve her ne nedenle olursa olsun herhangi bir amaca araç edilmemesi ile mümkündür.
- **Bu herhangi bir nedenle kendine yetemeyen, kendini fiziksel, psikolojik, sosyal, ekonomik ve yasal yönden koruyamayan kişilerin, en az diğerleri kadar değerli olduğunun kabulüyle başlar.**
- Bu nedenle bir kişiye sırf insan olduğu için değer verilmesi, saygı gösterilmesi yönünde temel ahlak ödevi yaratan ilke, insanın değersizleştirilmesini önlemeye çalışır.

Ahlak ödevi

- Güçlünün - güçsüzü koruması ile ilgili temel ve en eski ahlak ilkesi her bir kişiye güçsüz olanı kollama, haklarını kullanmasına olanak tanıma, zarar görmesini engelleme yönünde ödevler yüklemektedir.
- Bu ahlak ödevi gereği devlet "*yaşamını kontrol edemeyen ya da yaşamını yardımsız sürdüremeyen*" tüm vatandaşlarının, hekim de "tüm hastalarının" fiziksel, psikolojik, cinsel, duygusal, hatta ekonomik açıdan suiistimal edilmesini önlemelidir.

Kötü Davranmama İlkesi

- Tıp etiğinin asıl ilkelerinden olan *kötü davranmama ilkesi*nden temellenen kötü davranmama ödevi; sağlık çalışanlarına "statüsünü, yetkisini ya da güvenilirliğini kullanarak kolay incinebilir olan kişilere zarar vermesi, onları olası zararlardan, suiistimallerden korunmak için gerekli önlemleri almamasını "kötü davranış" olarak tanımlamaktadır.

UNESCO Biyoetik ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (2005)' nin 8. Maddesinde

- Bu taahhüt, Bildirgenin 8. Maddesi aracılığıyla, **kişisel bütünlüğe saygıya ve savunmasız birey ve grupların korunmasına ilişkin** gereksinime bağlanmak suretiyle pekiştirmektedir: ***"Bilimsel bilgi birikiminin, tıbbın ve ilgili teknolojilerin uygulanmasında ve geliştirilmesinde, insan savunmasızlığı göz önünde bulundurulmalıdır. Özel savunmasızlığı olan birey ve gruplar korunmalı ve bu bireylerin kişisel bütünlüğüne saygı gösterilmelidir."***

Savunmasızlık, kişinin kendini koruma aracının ve kapasitesinin olmamasından ötürü ortaya çıkmakta veya şiddetlenmektedir:

- **Yoksulluk, gelir eşitsizlikleri, sosyal koşullar, eğitim ve bilgiye erişim engelleri (örneğin, işsizler, evsizler, okuma-yazması olmayanlar, 'çifte standartlı' bir işlemin izlendiği, aynı araştırmanın farklı konumlarda aynı ahlaki titizliğe tabi tutulmadığı araştırma faaliyetlerine dahil edilen bireyler);**
- **Cinsiyet ayrımcılığı (örneğin, sağlık hizmetine eşit erişimin olmaması);**
- **Kişisel özgürlüğün büyük ölçüde kısıtlandığı veya hiç sağlanmadığı durumlar (örneğin, mahkûmlar);**
- **Hiyerarşik ilişkiler (örneğin, öğretmenleri tarafından yürütülen araştırma projelerine dahil edilen öğrenciler, güvenli çalışma koşullarının teminat altına alınmadığı durumlara maruz kalan çalışanlar, silahlı kuvvetler veya polis teşkilatı);**
- **Çeşitli sebeplerle ötekileştirme (örneğin, göçmenler, göçebeler, etnik azınlıklar);**

Savunmasızlık, kişinin kendini koruma aracının ve kapasitesinin olmamasından ötürü ortaya çıkmakta veya şiddetlenmektedir:

- **Her insanın nitelikli sağlık hizmeti alma hakkının yerini, fikri mülkiyet hakları gibi, uygunsuz korunduğunda bilimsel gelişmenin avantajlarından faydalanılmasını doğrudan veya dolaylı olarak olumsuz etkileyebilecek diğer hakların alması;**
- **Gelişmekte olan ülkelerdeki kaynakların istismarı (örneğin, ormanların yok edilmesinin, gelecek nesillere olan sorumluluklarını riske atabilecek sonuçları);**
- **Savaşlar (örneğin, sığınmacılar ve yerinden edilmiş insanlar);**
- **Örneğin iklim değişikliği veya farklı türlerde kirlilikler gibi beşeri faaliyetlerin olumsuz etkileri;**
- **Deprem, kasırga veya tsunami gibi ölüme, yaralanmaya ve yerinden olmaya yol açan doğal felaketlerin etkisi.**

Yaş

- Genelde kişinin yaşı onun kolayca istismar edilmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle çocuklar ve yaşlılar daha fazla ve daha kolay zarara uğratılabilmektedir.
- Yaşlının ve çocuğun karar verme kapasitesinin bulunmadığı yanılgısı onların özerkliklerinin, hatta yararlarının göz ardı edilmesine neden olabilmektedir.
- Bu nedenle hekim *öncelikle* yaşlının /çocuğun kendi durumunu kavrama, önerilen tedavinin olası yararlarını- zararlarını tartma, ayırt etme kapasitesini sorgulamalıdır.
- *İkinci* olarak, hekim hastanın değerlerini ve tercihlerini araştırmalıdır.
- *Son* olarak ise, hekim eğer yaşlı ya da çocuk karar verme kapasitesine sahip değilse hastasının en iyi yararını, değerlerini gözetebilecek vekili aydınlatılmalı ve incinebilir kişinin "en iyi yararı" konusunda uzlaşma sağlamalıdır.

Etnik Özellik

- Azınlık ve yerli olan, kırsal bölgede yaşayan, felakete eğilimli bölgede yaşayan kişiler.

Sağlık Durumu

- Fiziksel ya da mental bir özrü bulunan, terminal dönem hastalığı olan kişiler.

Özgürlük Durumu

- Tutuklu, gözaltında bulunan, ceza evinde olan, sürgünde bulunan ya da sosyal olarak özgürlükleri sınırlandırılmış olan kişiler.

Cinsiyet

- **Kadın olmak kişinin daha kolay suiistimal edilmesine, incinmesine, zarar görmesine neden olmaktadır.**
- **Özellikle gebe ve hasta olan kadınlar, yaşlı kadınlar, engelli kadınlar, silahlı çatışma altında olan kadınlar ile genç kızlar ve cinsiyet değiştirerek kadın olmuş olan kişiler.**

Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği?

Erkekler ve kadınlar arasında biyolojik farklılığa dayalı olan biyolojik cinsiyet farkının, toplumsal alanda eşitsizliklere neden olacak şekilde kullanılması durumudur.

UNESCO Uluslararası Biyoetik Komitesi (IBC)'nin "İnsanın Savunmasızlığı ve Kişisel Bütünlüğüne Saygı İlkesi"

"Özel savunmasızlıklara bir başka önemli örnek, kadının konumuna ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır. Bazı kültürlerde, kız çocukları istenmeme, bakılmama, kötü davranılma ve reddedilme riskine karşı özellikle savunmasızdır. Kız çocukları ayrıca, özellikle cinsel taciz ve istismardan uzak olma hakları da dahil olmak üzere bedensel bütünlüklerine ilişkin çıkarları bakımından ciddi bir biçimde tehdit altında kalabilmektedir.

Yetişkin kadınlar, babalarının tahakkümünden kocalarının tahakkümüne geçiyor olmaları sebebiyle, önemli yaşamsal ve sağlık hizmeti kararlarını kendi başlarına almaktan yoksun kalmaktadırlar.

Dünyanın birçok yerinde kadınların daha uzun yaşıyor olmasından ötürü, yaşlı kadınlar aileleri tarafından terk edilmiş, sağlık hizmetinden yararlanamamış ve toplum tarafından yok sayılabilmektedirler. Göçmen ve savaştan etkilenen kadınlar suiistimale karşı özellikle savunmasız olup, uyuşmazlık çözümü ve uzlaşmaya gitme haklarından sıklıkla yoksun bırakılmaktadır"

Feminist Teori Işığında Kadınların Hak Talepleri ve Kadının Örselenebilirliği / Savunmasızlığı

"Toplumsal eşitsizliğin etkileri, yalnızca tek ve kapsayıcı bir kamusal alanın bulunduğu yerde şiddetlenecektir. Bu durumda, ezilen grup üyelerinin kendi gereksinim, hedef ve stratejileri hakkında kendi aralarında müzakerede bulunabilecekleri herhangi bir alanları bulunmayacak, bu grupların, egemenlerin denetimleri altında olmayan bir iletişim sürecine girişme olanakları olmayacaktır"

Nancy Fraser

Kadının Sağlık Hakkı

Kadının Sağlık Hakkı

Sağlık politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesi, sağlık sorunlarının sadece doğurganlık döneminde değil, doğumundan ölümüne dek ele alınması ve hizmet sunanların toplumsal cinsiyet bakış açısına sahip olmaları önemlidir.

Cinsiyete bağlı hariç tutma engelleri tamamen ortadan kalksa da, kadınların primer sağlık bakımı alamadıkları ve çocuk bakımı, hasta ve yaşlı bakımı gibi aile sorumlulukları yüzünden, ailenin bakıcıları ve çalışanları olarak (genellikle esnekliğe çok az olanak tanıyan "marjinal" işler) çoklu rolleri nedeniyle, sağlığa ulaşma hakkını elde edemedikleri gerçeği dikkate alınmalıdır...

Feminist Biyoetik Açıdan Kadının Örselenebilirliği/ Savunmasızlığı

Feminist Biyoetik Açıdan Kadının Örselenebilirliği/ Savunmasızlığı

Kadınlara özgü bir etik anlayışı çerçevesinde mevcut erkek önyargılarını ayıklamak için, bazı soruların açıklığa kavuşması gerekmektedir;

- Erkekler ile kadınlar arasında (örneğin saldırganlık potansiyeli açısından) erkeklerin egemenliğini ve kadınların geri düzlemde kalmalarını ahlaken haklı kılacak genetik farklılıklar var mıdır?
- Doğa (insanın biyolojik ve genetik donanımı) davranışa ne gibi etkiler yapar? Kadın ve erkeği cinsine özgü davranışlar yapmaya zorlayan, doğuştan davranış kalıpları mevcut mudur?
- Toplumsal rollerin belirleyiciliklerine ne ölçüde ağırlık tanımak gerekir? Ataerkil yapılar sadece kadınların değil erkeklerin de at oynatma sahalarını nereye kadar daraltmaktadır?

Açıklığa Kavuşması Gereken Sorular…

- Erkeklerin, kognitif düzlemde bilgi olarak tereddütsüz kabul ettikleri, kadının kendileriyle eşit ve eşit haklar sahibi olduğu düşüncesine, duygusal düzlemde gösterdikleri tepkiyi nasıl açıklayabilir, bunu nasıl ortadan kaldırabiliriz?
- Son zamanlarda feminist tarafın psikolojik, sosyolojik, etnolojik, hukuksal, tıbbi açılardan olduğu kadar bilim tarihi, edebiyat ve felsefi açılardan da tartışmaya açtığı bu genel soruların dar anlamda ahlak felsefesi sorularıyla da tamamlanması gerekmektedir:
- Bilgi edinme süreci nasıl yol alır? Bu süreçte duyumlarla algılama, anlak, akıl, akıl yürütme biçimindeki bilgi edinme yetileri, hangi rolleri üstlenir? Hangi rasyonellik ölçütleri objektif geçerli olma durumundadır?

Açıklığa Kavuşması Gereken Sorular…

- Logosentrizm dediğimiz akıl-merkezci görüş, nereden kaynaklanmaktadır? Meşruluğunu neye borçludur?
- Bundan böyle tahakküm ve boyunduruk altına alma modellerine göre düzenlenmemiş, adalet anlayışını dürüstlük ile eşanlamlı kılan bir kişilik geliştirmeye elverişli "alternatif ahlaki özerklik" nasıl elde edilebilir?
- İnsan olmanın anlamını hem kadın olarak hem de erkek olarak eşit ölçülerde tanımlayan ve bu anlamı zedelemeyen bir "cinsler üstü kimlik" kavrayışı nasıl oluşturulabilir?

Kadın ve Erkeğin Ahlaki Gelişim Süreçlerinin Analizi

Kadın ve Erkeğin Ahlaki Gelişim Süreçlerinin Analizi

Bu konuda literatürde Gilligan-Kohlberg tartışması olarak geçen ve kadınlarla erkeklerin ahlaksal gelişimlerinin farklı olup olmadığı üzerine yürütülen tartışma, oldukça öğretici olmuştur.

Genç kız ve kadınların ahlaki sorunlarının çözümünde olaya (vakaya) yönelik bakmaya eğilimli oldukları, erkeklerin ise vakanın biricikliğine bakmaksızın bazı genellemelere dayanarak yaklaşımda bulundukları,

Erkeklerin ahlak anlayışını adalet, başarı ve eşitlik olarak tanımladıkları, kadınların ise bakım temelli bir yaklaşım çerçevesinde zarardan korunmaya yönelik bir tanımlamaya eğilimli oldukları görülmektedir.

Kadın ve Erkeğin Ahlaki Sorunlara Yaklaşımındaki Farklılık

Feminist etik geleneksel etiğe karşı…

Feminist etik ile beraber geleneksel etiğin kadınların ahlaki deneyimlerini dikkate almayan, yerine göre onu değersizleştiren yönleri yeniden düzenlenmiş ve farklı bir anlayış ortaya koyulmuştur. Geleneksel felsefenin kadınlarla ilgili olduğu düşünülen olumsuz yönlerini beş madde altında toplamak mümkündür; buna göre geleneksel etik;

- Erkeklerin çıkarlarının ve haklarının kadınların çıkarları ve haklarıyla çeliştiğini göz önüne almaz.
- Özel alan olarak adlandırılan ve daha çok kadınların pişirip, temizleyip, çocuklara, yaşlılara, hastalara baktıkları alana ilişkin ahlaki sorunları dışlamıştır.
- Genelde kadınların ahlaki olarak erkekler gibi gelişemediğini söyler.
- Bağımsızlık, özerklik, zekâ, akıl, kültür, savaş gibi eril niteliklere öncelik tanır, kadınlar konusunda yine kültürel olarak yüklenen bağımlılık, beden, duygu, doğa, barış gibi dişil niteliklere ağırlık verir.
- Kültürel olarak eril yolları olan kuralların evrensel olabileceğini savunur.

Feminist Etikten Feminist Biyoetiğe

Sonuç ve Değerlendirme

SON SÖZ…

- Buranın ve bugünün gerçeğinde kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, LGBTİ bireyler için olan bitene yakından baktığımızda, gördüğümüz şudur; yasal açıdan elde edilen tüm "sözde kazanımlara" rağmen, bu gruplarla ilgili olarak yürütülen sivil toplum kuruluşlarının da içinde olduğu çok sayıda Avrupa Birliği projelerine rağmen, bunların hayata geçirilmesi, toplumsal yapı içinde sindirilmesi, yasa yapıcılarda, uygulayıcılarda ve bilirkişilik kurumlarında farkındalık, sorumluluk yaratması süreci çok yavaş işlemektedir.
- Bu konudaki değişim, uzun mücadelelerin sonunda kazanılmış bir hak olduğu halde, uygulanmasında, zihinlere yerleşmiş, kökleşmiş kimi yargıların silinmesi belli ki zor olacaktır. Bu tür kişisel yargıların profesyonel meslek gruplarının eylemlerini belirlemesinin etik açıdan haklı çıkarılabilmesi, zor görünmektedir.

DİKKATİNİZ İÇİN TEŞEKKÜR EDERİM...